# PASHTU TILIDA INTERFIKS YORDAMIDA YASALGAN KOPULYATIV QO‘SHMA SO‘ZLAR

# КОПУЛЯТИВНЫЕ СЛОЖНЫЕ СЛОВА, ОБРАЗОВАННЫЕ С ПОМОЩЬЮ ИНТЕРФИКСА НА ЯЗЫКЕ ПУШТУ

# COPULATIVE COMPOUND WORDS FORMED BY USING THE INTERFIX IN THE PASHTO LANGUAGE

**Ugiljon ABDUVALIYEVA,**
*TASHKENT STATE UNIVERSITY OF ORIENTAL STUDIES, aspirant of the department of the Iranian-afghan philology. denlo1992@mail.ru, 25 Shahrisabz street, Tashkent, 100060, Uzbekistan,*

**DOI: 10.47980/TLOI/2020/3/17**

**Аннотация:** So‘z yasalishi masalasi hozirgi zamon tilshunosligining dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. Bu masalaning dolzarbligi, ayniqsa, pashtu tili kabi kam o‘rganilgan tillar uchun ortib bormoqda, chunki bu masala tilning lug‘at boyligining zamon talabiga mos ravishda boyib borishi bilan bog‘lanib ketadi. Hayotning turli sohalaridagi taraqqiyot tufayli yuzaga kelayotgan yangi tushunchalarni ifodalash zarurati tilda mavjud bo‘lgan imkoniyat va resurslar asosida yangi leksik birliklarni hosil qilish zaruratini tug‘dirmoqda. Bu jarayonni ilmiy asosda o‘rganish, uning yo‘nalishlarini aniqlash, o‘ziga xos jihatlarini til materiali tahlili asosida belgilab berish bugungi kunda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Kopulyativ qo‘shma so‘zlar yasalishi mazkur mavzuning har tomonlama qiziqarli va deyarli o‘rganilmagan sohalaridan deyish mumkin. Fanda bu masalaga qisman to‘xtalib o‘tilgan ishlar mavjud, ammo ularning ham eng oxirgilari nashr qilinganiga 40 yildan ortiq vaqt o‘tdi. Bu muddat davomida pashtu tili lug‘at fondi tarkibida, shu jumladan kopulyativ qo‘shma so‘z yasalishi usullarida sezilarli o‘zgarishlar yuzaga keldi. Tilning lug‘at fondi dinamik xarakterga ega bo‘lganligi uchun unda kechayotgan jarayonlarni sinxron planda tadqiq etish hamisha ilmiy ahamiyatga molik. Predlog-infikslar hamda bog‘lovchi infiks yordamida yasalgan kopulyativ qo‘shma so‘zlarni tadqiq etish ana shu masalaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mazkur ilmiy maqola pashtu tilida په [pə], نا [nā], پر [pər], له [lə], د [də] predlog-infikslari bilan birikib, hosil bo‘ladigan kopulyativ qo‘shma so‘zlarning analitik va sintetik metodlari asosidagi tahlili shuningdek, او [aw] bog‘lovchi-infiksining kopulyativ qo‘shma so‘z yasashdagi o‘rniga bag‘ishlanadi.

Maqolada masala konkret shaklda − predlog-infikslar va او [aw] bog‘lovchi infiks yordamida yasalgan kopulyativ qo‘shma so‘zlar tadqiqot predmeti, hozirgi zamon pashtu tili materiallari esa tadqiqot ob’ekti etib belgilangan. Ishning ilmiy yangiligi mana shu masalalarda o‘z ifodasini topgan. Maqolada predlog-infikslar hamda bog‘lovchi infiks orqali yasalgan kopulyativ qo‘shma so‘zlar guruhlarga bo‘lib tahlil qilingan.

**Tayanch so‘zlar:** *qo‘shma so‘z, kopulyativ qo‘shma so‘z, predlog, infiks, takror so‘z, semantik yaxlitlik, leksik birlik, kompozit.*

**Аннотация:** Вопросы о словообразовании остаются одними из самых актуальных проблем современной лингвистики. Актуальность данного вопроса возрастает, особенно для малоизученных языков, таких как язык пушту в связи с тем, что словарный состав языка постоянно обогащается в соответствии с современными требованиями. Необходимость выражения новых понятий, возникающих из-за прогресса в различных сферах жизни, порождает необходимость создания новых лексических единиц на основе имеющихся в языке возможностей и ресурсов. Изучение этого процесса на научной основе, определение его направлений, определение его специфики на основе анализа языкового материала сегодня имеет важное теоретическое и практическое значение. Составление копулятивных сложных слов является одной из интересных и практически неизученных областей этой темы во всех отношениях. В науке есть работы, в которых были частично затронута данная тематика, но прошло более 40 лет с тех пор, как были опубликованы последние из них. За этот период произошли значительные изменения в составе словарного фонда языка пушту, в том числе в методах составления копулятивного сложного слова. Поскольку словарный фонд языка носит динамический характер, изучение происходящих в нем процессов в синхронном плане всегда имеет научное значение. Важным аспектом данного вопроса является исследование копулятивных сложных слов, образованных с помощью предлогов-инфиксов, а также связующего инфикса. Данная научная статья посвящена анализу, основанному на аналитических и синтетических методах образования копулятивных сложных слов с сочетанием предлогов-инфиксов په [pə], نا [nā], پر [pər], له [lə], د [də] на языке пушту, а также на месте связующего-инфикса او [aw] в копулятивном сложном словообразовании. В статье вопрос о конкретной форме предложных инфиксов и копулятивных сложных слов, сделанных с использованием связующего инфикса او [aw], определен как предмет исследования, а современные материалы языка пушту - как объект исследования. Научная новизна работы также нашла свое отражение в этих вопросах. В статье анализируются как группы предлогов-инфиксов, так и соединительные инфиксы.

**Ключевые слова***: сложные слова, копулятивные сложные слова, предлог, инфикс, повтор слова, семантическая целостность, лексическая единица, композит.*

**Abstract:** Questions about word formation remain one of the most pressing problems of modern linguistics. The relevance of this issue is increasing, especially for less-studied languages such as the Pashto language, since the vocabulary of the language is constantly being enriched under modern requirements. The need to express new concepts arising from

progress in various spheres of life gives rise to the need to create new lexical units based on the language's capabilities and resources. The study of this process on a scientific basis, the definition of its directions, the definition of its specifics based on the analysis of language material today is of great theoretical and practical importance. Composing copulative compound words is one of the interesting and almost unexplored areas of this topic in every respect. There are works in science in which this topic was partially touched upon, but more than 40 years have passed since the last of them were published. During this period, there have been significant changes in the composition of the vocabulary of the Pashto language, including in the methods of composing a copulative compound word. Since the vocabulary of a language is dynamic, the study of processes occurring in it in synchronous terms is always of scientific significance. An important component aspect of this issue is the study of copulative compound words formed using prepositions-infixes, as well as the connecting infix. This scientific article is devoted to the analysis based on analytical and synthetic methods for the formation of copulative compound words with a combination of prepositions-infixes په [pə], ان [nā], پر [pər], ل [lə], د [də] in the Pashto language, as well as on the place of the connecting-infix of وا [aw] in copulative compound word formation. In the article, the question in the specific form of prepositional infixes and copulative compound words made with the use of the connecting infix وا [aw] is defined as the subject of research, and modern materials of the Pashto language-as the object of the research. The scientific novelty of the work is also reflected in these issues. The article analyzes both groups of preposition-infixes and connecting infixes.

**Keywords:** *compound words, copulative compound words, preposition, infix, word repetition, semantic integrity, lexical unit, composite.*

## KIRISH

Ma'lumki interfiks - leksik morfemalarni bog'lash usuli bilan so'z birikmasi, qo'shma so'z hosil qiluvchi bog'lovchi vosita, morfemadir. Tarkibiy qismlari semantik jihatdan teng bo'lgan kopulyativ qo'shma so'zlar nafaqat bog'lovchi elementlar - interfikslar orqali, balki interfikssiz ham yasalishi mumkin. Manbalardan to'plangan kopulyativlar tahlili shuni ko'rsatadiki pashtu tilida so'zlar په [pə] predlog-infiksi yoki [ā] bog'lovchi unlisi yordamida birikib, so'zlashuvda alohida leksik birlik sifatida shakllanib bo'lgan (Kalinina Z. M., 1972:96). Bu kabi takror birliklar ham kopulyativ qo'shma so'zlar sirasiga kiradi. Buni quyidagi misollar ham aniq ko'rsatadi:

| | | |
|---|---|---|
| aynan, so'zma-so'z | ṭəkay pə ṭəkay | ټکي په ټکي |
| yuzma-yuz | sterge pə sterge | سترګي په سترګي |
| shaharma-shahar | ṣar pə ṣar | ښار په ښار |
| qishloqma-qishloq | kəlay pə kəlay | کلی په کلی |
| kundan-kunga | wradz pə wradz | وړځ په ورځ |
| shu joyning o'zida | dzay pə dzay | ځای په ځای |
| xonama-xona | koṭa pə koṭa | کوټه په کوټه |
| navbat bilan | wār pə wār | وار په وار |
| uyondan buyonga | laṭ pə laṭ | لټ په لټ |

ډاکټر غني په خپلو هم مهالو کې پر انګرېزي ژبه ډېر ښه پوهېده او په تانده ځوانۍ کې به يې د لويو استادانو خبرې ژبارلې، ژباړه يې هم داسې وه چې **ټکي په ټکي** نه وه.

(Lal Pacha Azmun ., 2017:43)

[ḍāktar ĝani pə xəpəlo ham mahalo ke pər angrezey ĵəba ḍer ṣapohedə aw pə tanda dzawaney ke bə ye də loyo ustadano xabare ĵəbārəle, ĵəbāra ye ham dase wa če **ṭəkay pə ṭəkay** na wa]

"Doktor G'ani o'z paytida ingliz tilini yaxshi bilgan va yoshlik chog'ida u katta ustozlarning so'zlarini tarjima qilardi, tarjimalari **so'zma-so'z** bo'lmasdi".

ډاکټر غني مخکې شو او ولس ورپسې، اوږده مبارزه يې وکړه، له خلکو سره **سترګي په سترګي** شو.

(Lal Pacha Azmun., 2017:75)

[ḍāktar ĝani məxke šu aw wulus warpase, uĵda mubārəza ye wukṛa, lə xalko sara **sṫərge pə sṫərge** šu]

"Doktor G'ani oldinda edi va odamlar unga ergashdi, u uzoq vaqt kurashdi, xalq bilan **yuzma-yuz** uchrashdi".

دري کاله **ښار په ښار** او **کلی په کلی** دما څخه ورکه وه!

(Dzeṛnmal Jwak., 1357:26)

[dre kala **ṣar pə ṣar** aw **kəlay pə kəlay** dəmā cxa wrəka wa]

"Uch yil mendan **shaharma-shahar**, **qishloqma-qishloq** yashirinib yurdi".

څو شېبې لا نور هم دغسې ناارامه په ځای کې **لټ په لټ** شوم.

(Akbar Baray., 2004:49)

[co šebe lā nor ham daĝase nārāma pə dzay ke **laṭ pə laṭ** šəwəm]

"Yana bir necha lahza bu notinch joyda **u yoqdan buyoqqa** ag'darildim".

خير دا ورځ هم پر خان ودرید له او ناجوړه شو ښه په درب زوړ، د زوره هم ولید، **ورځ په ورځ** يې خپه مړه کېدل بله ورځ!

(Dzeṛnmal Jwak., 1357:32)

[xayər da wradz ham pər xān wudaredla aw nājoṛa šu ṣə pə drab zoṛ, də zoṛa ham wulid, **wradz pə wradz** ye xapa məṛə kedəl bəla wradz]

"O'sha kuni u xonning oldida turdi va kasal bo'lib qoldi,

u keksa odamning shovqini kuchini ham ko'rdi u **kundan-kunga** qayg'uga botib vafot etdi".

Yuqorida keltirilgan misollarda so‘zlar په [pə] predlog-infiksi yordamida birikib, narsaning xususiyati, holati, harakat-holatning bajarilish o‘rni va paytini ifodalab kelyapti.

Otlarning ا [ā] unlisi bilan bog‘langan juft takrori sifat, ba’zida ravish yasaydi. Bu shakl pashtu tilida kammahsul hisoblanadi (Gryunberg A.L., 1987 : 54-55):

| | | |
|---|---|---|
| rang-barang | rang-ā-rang | رنګارنګ |
| har-xil | bel-ā-bel | بېلا بېل |
| bo‘lak-bo‘lak | qəsm-ā-qəsm | قسماقسم |
| yuzma-yuz, ro‘parama- ro‘para | məx-ā-məx | مخامخ |

له حيواناتو سره مينه او په کور کې ساتل د نړۍ په ګڼو برخو کې دود دي، خو په متحده عربي اماراتو کې يوه ښځه پخپل کور کې ۰۷۲ ډوله **بېلابېل** اهلي شوي حيوانات ساتي.

(https://www.bbc.com/pashto/world/2015/03/150324)

[lə haywānāto sara mina aw pə kor ke sātəl də naṛey pə gaṇo barxo ke dod dey, xo pə mutahəda arabi amārato ke yawa ṣedza pəxəpəl kor ke 270 ḍawəla **bel-ā-bel** ahli šəwi haywanat sāti]

“Hayvonlarni sevish va ularni uyda saqlash dunyoning ko‘p joylarida an’anadir, biroq Birlashgan Arab Amirliklarida bir ayol uyida ikki yuz yetmish xil turdagi uy hayvonlarini saqlaydi”.

**مخامخ** پر هغه مېز راسره ناسته
ستا ګيلاس کې دي زعفران زما قهوه ده.

(https://www.insta.com/insta.baran/p/BNT3Iapjhr4)

[**məx-ā-məx** pər haĝa mez rāsara nāsta
stā gilās ke di zafarān zmā qahwa da]

“Narigi stolda menga **ro‘parama- ro‘para** o‘tirgansan
Sening stakaningda za’faron menikida qahva”.

So‘zlar shuningdek, [u] bog‘lovchisi unli yordamida birikib, so‘zlashuvda tayyor birlik sifatida ishlatiladi.Masalan:

| | | |
|---|---|---|
| kim-u kim | čā u čā | چاوچا |
| darang-u durung | darang u durung | درنګ و درونګ |

هماغه وو چې د دوی زړونو هم بې اختياره بدي ګواهۍ پيل کړي، **چا وچا** خولا خدازده څه څه خوبونه ور ته وليدل.

(Akbar Baray., 2004:18)

[hamāĝa wu če də duy zəṛuno ham be ihtiyāra bəde guwāhey payəl kəṛi, **čā u čā** xo lā xudāzda cə cə xobuna wər ta wulidəl]

“Shu bo‘ldiyu ularning yuraklari beixtiyor yomonlikdan guvohlik bera boshladi, lekin xudo biladi hali yana **kim-kimning** tushiga kirar”.

So‘zlarning predlog-infikslar yordamida takrorlanishi faqatgina bitta tur bilan cheklanmagan. Buni نا [nā], پر [pər], له [lə], د [də] predlog-infikslari misolida ko‘rishimiz mumkin:

| | | |
|---|---|---|
| ertami kechmi | waxt nā waxt | وخت نا وخت |
| ahyon-ahyonda | kəla nā kəla | کله نا کله |
| istar-istamas | zəṛə nā zəṛə | زړه نا زړه |

خير له دي مجلسه وروسته مې له ډاکټر غني سره اړيکه ټينګه شوه، **وخت نا وخت** به يې را سره د ټيلفون له لارې خبرې هم کولې.

(Lal Pacha Azmun ., 2017:7)

[xayər lə de majlisa wruśta me lə ḍāktar ĝani sara aṛika ṭinga šwa, **waxt nā waxt** bə ye rā sara də ṭelefun lə lāre xabare ham kawəle]

“Bu majlisdan keyin doktor G‘ani bilan aloqam mustahkamlandi, **vaqti-vaqti bilan** u telefon orqali men bilan gaplashib turardi”.

ده ته يې ترشا وروکتل او چې کريم جان يې بيا هم هماغسې خواته ورکټون وموند، دا هم راتاو شوه، دغسې ورو ورو او **زړه نا زړه** پرې رارهي شوه.

(Akbar Baray., 2004:26)

[də ta ye tər šā warwukatəl aw če karim jān ye biyā ham hamāĝasi xwāta waruktun wumund, dā ham rātāw šwa, daĝasi wro wro aw **zṛə nā zṛə** pre rārahi šwa]

“Uning orqasidan qaradi va Karimjon uni yana o‘sha bog‘cha tarafda topdi, u o‘girildi va sekin-sekin, **istar-istamas** u tomon yurdi ”.

پر [pər] predlog-infiksi yordamida yasalgan kopulyativlar:

| | | |
|---|---|---|
| joy-joyida, shu joyning o‘zida | dzay pər dzay | ځای پر ځای |
| bosqichma-bosqich | parāw pər parāw | پراو پر پراو |
| shaharma-shahar | ṣār pər ṣār | ښار پرښار |
| qishloqma-qishloq | kəlay pər kəlay | کلی پر کلی |

هيڅ د **ځای پر ځای** درولو امرنه دی ور ته کړی.

(Dzeṛnmal Jwak., 1357:10)

[hičā də **dzay pər dzay** darawəlo amər na dey wər ta kəṛay]

“Hech kim unga **joy-joyida** to‘xtatishni buyurmagandi”.

دري کاله پر پښو **کلی پر کلی، ښار پرښار** وګرزيدلم، هر چا ته زما ګناه معلومه شوه.

(Dzeṛnmal Jwak., 1357:27)

[dre kala pər pəṣo **kəlay pər kəlay**, **ṣār pər ṣār** wugərzedələm, har čā ta zma gunāh maluma šwa]

“Uch yil **qishloqma-qishloq, shaharma-shahar** kezdim, mening gunohim har kimga ma’lum bo‘ldi ”.

Ushbu misoldagi “qishloqma-qishloq, shaharma-shahar” kopulyativ qo‘shma so‘zlar ham پر [pər] predlog-infiksi, ham په [pə] predlog-infiksi orqali yasala olar ekan.

له [lə] predlog-infiksi yordamida yasalgan kopulyativlar:

| | | |
|---|---|---|
| qiyalik, nishab, tik jar | tāk lə tāka | تاک له تاکه |
| qayta-qayta | wār lə wāra | وار له واره |

غلی په راښودلی ځای کښېناستم چې راخلاص شو، **وار له واره** یی وپوښتل.

(Akbar Baray., 2004:43)

[ĝəlay pə rāṣ̌odələy dzāy kṣ̌enāś̌təm če rāxalās šu, **wār lə wārə** ye wupoṣ̌təl]

“Men jimgina ko‘rsatilgan joyga o‘tirdim va bo‘shaganidan keyin **qayta-qayta** so‘radi”.

د [də] predlog-infiksi yordamida yasalgan kopulyativlar:

| | | |
|---|---|---|
| qayta-qayta | wār də wārə | وار د واره |

ډاکټر افضلي یوه ورځ له ځان سره ګوښه کړ او **وار د واره** یې ور ته وویل.

(Akbar Baray., 2004:14)

[ḍākṭar afzali yawa wradz lə dzān sara guṣ̌a kəṛ aw **wār də wārə** ye wər ta wuwayəl]

“Doktor Afzali bir kuni uni chetga chaqirdi va **qayta-qayta** dedi”.

Ushbu misoldagi “qayta-qayta” kopulyativ qo‘shma so‘zi ham له [lə] predlog-infiksi, ham د [də] predlog-infiksi orqali yasala olar ekan.

Lekin kopulyativlar faqatgina predlog-infikslar yordamida takrorlanishi bilan chegaralanmagan. Buni quyidagi ما [mā] bog’lovchi unsuri va را [rā] yo‘nalish olmoshi yordamida yasalgan misollarida ko‘rish mumkin:

| | | |
|---|---|---|
| shovqin-suron | šor mā šor | شور ما شور |
| tiqilinch, urdi-surdi | ṭel mā ṭel | ټیل ما ټیل |

خلک د مچیو د ځالي غوندي یو د بل پر اوږو ورختل او په نه درپدونکي **شور ما شور** او **ټیل ما ټیل** کې یی همده هڅه کوله، چې کوم ټکټر لاسه کړي.

(Akbar Baray., 2004:2)

[xalk də məčio də dzāle ĝunde yaw də bəl pər uĵo war xatəl aw pə na daredunki **šor mā šor** aw **ṭel mā ṭel** ke ye hamdā haca kawəla, če kum ṭikeṭ tər lāsa kəṛi]

“Odamlar asalarilar kabi bir-birining yelkasiga chiqib ketar va u tinimsiz **shovqin-suron, urdi-surdida** bilet olishga urinardi”.

| | | |
|---|---|---|
| ag‘darilmoq, to‘nkarilmoq | awuṣ̌təl rāawuṣ̌təl | اوښتلراوښتل |
| ag‘dar-to‘ntar qilmoq | aṛawəl rā aṛawəl | اړول را اړول |
| aylanmoq | gərzay rā gərzay | ګرزی راګرزی |
| uyoq-bu yoq | tāw rā tāw | تاو را تاو |

موټر چلوونکي ناراضه سترګې سره **تاو را تاو** کړي.

(Akbar Baray., 2004:7)

[moṭar čalawunki nārāzi śtərgi sara **tāw rā tāw** kṛe]

“Avtomobil haydovchisi norozi nigoh tashlab mashinani **uyoq-bu yoqqa** burdi”.

Pashtu tilida kopulyativ qo‘shma so‘zlarning yasalishi mezonlarini o‘rganishda quyidagi holat ko‘zga tashlandi. Unga ko‘ra rus tilshunosi A.L.Gryunberg “Очерк грамматики афганского языка” kitobida, pashtu tilidagi kopulyativ qo‘shma so‘zlarning ot + ot modeli juda keng tarqalgani va bu model birlikda ham ko‘likda ham kelishi mumkinligini, bunda kopulyativ element ishtrok etishi ham etmasligi ham mumkinligini aytib o‘tgan:

زوی- لور “bolalar” (زوی - o‘g‘il, لور –qiz), مرګ- ژوند“taqdir” (مرګ – o‘lim, ژوند -hayot);

غاړې- غرونه “vodiylar va tog‘lar, butun maydon” (غاړې –qirg‘oq,etak, غرونه –tog‘lar);

لاس و پښې “tana” (لاس –qo‘l, پښې –oyoq, و – kopulyativ element),

کور و اور“barcha mulk” (کور –uy, اور -olov, و – kopulyativ element),

لیک و لوست “ta’lim” (لیک -yozuv, لوست -o‘qish, و –kopulyativ element).

Shuningdek, Gryunberg kopulyativ qo‘shma so‘zlarning taqlidiy tovushlar yoki tasviriy elementlar orqali ifodalanishini ham izohlab o‘tgan:

اخ و توخ “yo‘tal, huruj”

کړس و کړپ “so‘kish, haqorat”.

Rus olimasi Z. M. Kalinina o‘zining “Очерки лексикологии современного пушту” kitobida keltirishicha kopulyativ qo‘shma so‘zlarga ot + ot modeli (سوالوځواب -“suhbat” سوال -savol, ځواب -javob), sifat + sifat kam nisbatda (توروبور - “ishning mohiyati” تور -qora, بور -jigarrang), 10dan 100gacha bo‘lgan sanoq sonlar va fe’lning ba’zi razryadlari (لاسلیک کول “imzolamoq” لاس -qo’l, لیک -yozuv, کول-bajarmoq) xos ekanligini ta’kidlaydi.

Arab tilshunosi Motiur Rahman o‘zining “Hind-Yevropa oilasiga mansub tillardagi kopulyativ qo‘shma so‘zlarga lingviśtik yondashuv” nomzodlik dissertatsiyasida oriy tillaridagi kopulyativ qo‘shma so‘zlarni rus tilshunos olimlari Z. M. Kalinina va A.L.Gryunbergdan farqli ravishda quyidagicha 5 guruhga bo‘lib o‘rganadi:

**I)** Alohida ma’noga ega bo‘lgan ikkita so‘z biriktirilganda. Ular quyidagicha ko‘rinishda bo‘lishi mumkin: ot + ot, sifat + sifat, fe’l + fe’l.

**II)** Bir xil yoki teng (ekvivalent) ma’noga ega bo‘lgan ikkita so‘z biriktirilganda.

**III)** Ushbu birikmalar ikkita tarkibiy qismdan biri ma’nosiz bo‘lganda hosil bo‘ladi. Ma’nosiz komponent faqat boshqasi bilan qofiya qilish uchun ishlatiladi.

**IV)** ا [ā] va **و** [u] interfiksli vositalar yordamida yasalgan kopulyativ qo‘shma so‘zlar.

**V)** Egalik va qarashlilikni bildiruvchi bog‘lovchi unsuri tushib qolgan hosilalar.

Kopulyativ qo‘shma so‘zlarni ifodalashda diqqatimizni jalb etgan guruh bu 2chi guruhdir. Unga ko‘ra, teng (ekvivalent) ma’noga ega bo‘lgan ikkita so‘z bog‘lovchi-infiks orqali biriktirilganda kopulyativ qo‘shma so‘z hosil bo‘ladi va bu model kopulyativ qo‘shma so‘zlar sirasiga kiradi (Motiur Rahman., 2012 : 357-362). Bu tipdagi kompozitlar pashtu tili leksik fondida ham uchraydi. Bunda bir xil yoki teng (ekvivalent) ma’noga ega bo‘lgan ikkita so‘z او [aw] bog‘lovchi-infiksi yordamida birikib keladi. Masalan:

| | | |
|---|---|---|
| har xil yig‘ilishlar, kengash | jərgo aw marako | جرګـو او مرکو |
| to‘pchi, qurollilik | ṭopaksālāri aw pāṭaksālāri | توپکسالاري او پاټکسالاري |
| xursandlik va jonlanish gullab yashnagan, quvonch | samsora aw ṣerāza | سمسوره او ښېرازه |
| zavqushavq | zawq aw šawq | ذوق او شوق |
| farq-tafovut | farq aw taupir | فرق او توپیر |
| qirg‘oq, chekka, etak | bāl aw bač | بال او بچ |
| yoqish va chekish | lagawəlo aw cakawəlo | لګولو او څکولو |
| bo‘y-bast | qad aw qawāra | قد او قواره |
| hechkim, hechnarsa | hičā aw hic šay | هیچا او هیڅ شی |
| nolayu fig‘on | ĵāṛi aw zārəy | ژاړي او زاړی |
| talon-taroj | niwəl aw luṭəl | نیول او لوټل |
| ayb va jinoyat | jorm aw jināyat | جرم او جنایت |
| ta’lim-tarbiyaga oid | ṣowune aw rozane | ښوونې او روزنې |
| tinchlik-totuvlik | sula aw ṭikāw | سوله او ټېکاو |

ده نو چېرته چاته کمه ویله، **ذوق او شوق** یی دواړه په مستی وو.

(Lal Pacha Azmun., 2017 : 38)

[də no čer ta čā ta kama wayəla, **zawq aw šawq** ye dwāṛa pə masṯey wu]

“Qayerda, kim bilan bo‘lmasin u kam gapirdi, **zavq-shavqdan** ikkalasi masṯ edi”.

د ګلونو په رنګونو یی سترګي ګندلې وي، دغرونو ځوکو ته یی د نظر نیلی ځغلاوه، د مشرانو **جرګو او مرکو** ته ځیر ځیر و.

(Lal Pacha Azmun., 2017 : 21)

[də gulon pə ranguno ye ṣterge ganḍle we, də ĝruno cawko ta ye də nazar nilay dzəĝalawə, də mšrano **jarəko aw marako** ta dzer cer wu]

“Gullarning ranglariga ko‘zlarini qadagandi, tog‘larning cho‘qqisiga ko‘z yugurtirdi, oqsoqollar **kengashini** kuztardi”.

د سپین غره نندارې یې د ذهن ور شو **سمسوره او ښېرازه** کړه.

(Lal Pacha Azmun., 2017 : 23)

[də spin ĝəra nindare ye də zehn war šu **samsora aw ṣerāza** kəṛa] (M.G. Aslanov., 1985 : 498)

“Spin g‘ar manzaralari uning ongiga **quvonch** bag‘ishladi.

په دې **قد او قواره** که ډاکټر مدن لال په ښار کې په مخه درغلی وای، د بل هر چا ګومان به دې پرې کړی و.

(Akbar Baray., 2004:10)

[pə de **qad aw qawāra** ka ḍākṭar madanlāl pə ṣār ke pə məxa daraĝəlay way, də bəl har čā gumān bə de pre kəṛay wu]

“Agar bu **bo‘y-bast** bilan doktor Madanlal shaharda senga ro‘para kelganida edi, boshqa har qanday kishini “bu o‘sha bo‘lsa kerak” deb o‘ylagan bo‘larding”.

Yuqorida keltirilgan misollarda او [aw] bog‘lovchi-infiksi ot so‘z turkumiga doir bir xil ma›noga ega bo‘lgan ikkita so‘zni biriktirib kopulyativ qo‘shma so‘z hosil qildi.

او [aw] bog‘lovchi-infiksi orqali birikayotgan so‘z ko‘plikda bo‘lsa uning ekvivalenti ham ko‘plik shaklini oladi. Masalan:

وړی تړی هری خوا ته په ټکنده غرمه د **شپی او ورځی** په واوره او باران کې مزل راد غاړی و.

(Dzeṛnmal Jwak., 1357:26)

[wəĵay təĵay hare xwa ta pə ṭakənda ĝarma də **špe aw wradze** pə wawra aw bārān ke mazal rād ĝāṛay wu]

“Jazirama issiqda och-nahor, **kechyu kunduz**, qoru yomg‘irda izg‘ish mening bo‘ynimda edi”.

او [aw] bog‘lovchi-infiksi shuningdek, ish-harakatning nomini bildirib keluvchi otlashgan fe’llar bilan ham kopulyativ qo‘shma so‘z yasaydi. Masalan:

هر لورظلم، هر لور ستم، هر لور د بېګناه خلکو **نیول او لوټل** او له هر ستمه د خلاصون خوبونه ور لیدل.

(Akbar Baray., 2004:52)

[har lor zulum, har lwar sitam, har lor də begunāh xalko **niwəl aw luṭəl** aw lə har sitama də xlāsun xobuna war lidəl]

“Hammayoqda zulm, hammayoqda sitam, begunoh odamlarni **talon-taroj** qilish va harqanday sitamdan qutulish nafaqat tushida ko‘rish”.

Quyida keltirilgan misolda او [aw] bog‘lovchi-infiksi olmoshga doir so‘zni biriktirib kopulyativ qo‘shma so‘z hosil qilgan:

په دي برخه کې يې په **هېڅا او هېڅ شي** کې ری نه واهه.

(Akbar Baray., 2004:10)

[pə de barxa ke ye pə **hečā aw hec ši** ke ray na wahə]

“Bu masalada u **hech kimni va hech narsani** o‘ylamasdi”.

Yuqorida keltirilgan misollardan ma’lumki, او [aw] bog‘lovchi-infiksi so‘z turkumlaridan ot, otlashgan fe’l va olmosh bilan ifodalana oladi. او [aw] bog‘lovchi-infiksining ot so‘z turkumiga doir so‘zlarni biriktirib kelishi boshqa so‘z turkumlariga nisbatan ko‘p uchraydi.

او [aw] bog‘lovchi-infiksi nafaqat bir-biriga ekvivalent bo‘lgan so‘zlarni, balki bir-biriga zid bo‘lgan so‘zlarni ham biriktirib kopulyativ yasay oladi. Masalan:

| | | |
|---|---|---|
| kechayu kunduz | špe aw wradze | شپې او ورځې |
| qoru yomg‘ir | wawra aw bārān | واوره او باران |

وړی تړی هری خوا ته په ټکنده غرمه د **شپې او ورځې** په **واوره او باران** کې مزل راد غاړی و.

(Dzeṛnmal Jwak., 1357:26)

[wəĵay təĵay hare xwa ta pə ṭakənda ĝarma də **špe aw wradze** pə **wawra aw bārān** ke mazal rād ĝāṛay wu]

“Jazirama issiqda och-nahor, **kechyu kunduz, qoru yomg‘irda** izg‘ish mening bo‘ynimda edi”.

Yuqorida keltirilgan misolda او [aw] bog‘lovchi-infiksi bir-biriga zid bo‘lgan “tun va kun”, “qor va yomg‘ir” so‘zlarini biriktirib payt ravishini ifodalovchi kopulyativ qo‘shma so‘zni hosil qilgan.

Shuningdek, او [aw] bog‘lovchi-infiksi antonim so‘zlarni biriktirish bilan cheklanmasdan, bir komponentni takrorlanishida bog‘lovchi vosita sifatida ham ishtirok etadi. Masalan:

| | | |
|---|---|---|
| yana-yana | nora aw nora | نوره او نوره |

چورلکه، **نوره او نوره** هم ورو شوه، چې يومخ ودرېده، ملګري غورځنګ وويل.

(Akbar Baray., 2004:49)

[čurlaka, **nora aw nora** ham wro šwa, če yawməx wudareda, malgəri ĝurdzang wuwayəl]

“Vertolyot **yana va yana** sekinlashdi va to‘xtadi, jo‘ralar sakrab tushishdi”.

Bu tipdagi bog‘lanishni taqlidiy so‘zlar misolida ham ko‘rish mumkin:

| | | |
|---|---|---|
| darang-durung, jarang-jurung | dəranga dəranga aw dəranga dəranga | درنګه درنګه او درنګه درنګه |

تیار ټلیفونچي راځخه جوړ شوی، درسته ورځ همدغه **درنګه درنګه او درنګه درنګه** ټلیفونونه دي چې راکړي.

(Akbar Baray., 2004:43)

[tayār ṭelifunči rā cxa joṛ šway, durusta wradz hamdaĝa **dəranga dəranga aw dəranga dəranga** ṭelifununa di če rā keĵi]

“Men tayyor telefonchi bo‘ldim qoldim, kuni bilan telefonning **diring-diring va diring-diringi** eshitilardi”.

## USHBU ILMIY TADQIQOT TAHLILNI QUYIDAGICHA XULOSALASH MUMKIN:

– kopulyativ qo‘shma so‘zlar ko‘proq په [pə] predlog-infiksi orqali ifodalanishi kuzatildi va misollar yordamida dalillandi. په [pə] predlog-infiksi orqali yasalgan kopulyativlar ko‘p hollarda narsaning xususiyati, holati, harakat-holatning bajarilish o‘rni va paytini ifodalab kelyapti.

– otlarning ا [ā] unlisi bilan bog‘langan juft takrori sifat, ba›zida ravish yasaydi va bu shakl pashtu tilida kammahsul ekanligi kuzatildi.

– so‘zlar shuningdek, و [u] bog‘lovchi unlisi yordamida birikib, kopulyativ qo‘shma so‘z hosil qiladi.

– tadqiqot davomida kopulyativ qo‘shma so‘zlar shuningdek, نا [nā], پر [pər], له [lə], د [də] predlog-infikslari yordamida takrorlanishi aniqlandi.

– kopulyativlar faqatgina predlog-infikslar yordamida takrorlanishi bilan cheklanmasdan, ما [mā] bog‘lovchi unsuri va را [rā] yo‘nalish olmoshi orqali ham ifodalanishi aniqlandi.

– Tadqiqot ishimizning yangiligi arab tilshunosi Motiur Rahmanning oriy tillardagi kopulyativ qo‘shma so‘zlarga bag‘ishlangan nomzodlik dissertatsiyasidagi ta’limotidan kelib chiqqan holda teng (ekvivalent) ma›noga ega bo‘lgan ikkita so‘z bog‘lovchi-infiks orqali biriktirilganda kopulyativ qo‘shma so‘z hosil bo‘lishidir. Ishni yoritishda asosiy manba hisoblangan rus tilshunos olimlari Z. M. Kalinina va A.L.Gryunberglarning tadqiqot ishlarida bunday turdagi guruh aniqlanmagan edi (ushbu manbalarning ham eng oxirgilari nashr qilinganiga 40 yildan ortiq vaqt o‘tdi, bu muddat davomida pashtu tili lug‘at fondi tarkibida, shu jumladan kopulyativ qo‘shma so‘z yasalishi usullarida sezilarli o‘zgarishlar yuzaga keldi). Endilikda bu tipdagi kompozitlar pashtu tili leksik fondida ham uchrashi aniqlandi. Bunda bir xil yoki teng (ekvivalent) ma›noga ega bo‘lgan ikkita so‘z او [aw] bog‘lovchi-infiksi yordamida birikib keladi va kopulyativ qo‘shma so‘z hosil qiladi.

– او [aw] bog‘lovchi-infiksi so‘z turkumlaridan ot, otlashgan fe’l, olmosh hamda ravish bilan ifodalanishi misollar yordamida dalillandi. Otning او [aw] bog‘lovchi-infiksi bilan birikib kelishi boshqa so‘z turkumlariga nisbatan sermahsulligi kuzatildi.

– keltirilgan او [aw] bog‘lovchi-infiksi qatnashgan 19ta misoldan 12tasi ot so‘z turkumiga, 1tasi olmoshga, 2tasi otlashgan fe’lga, 2tasi payt ravishiga, 1tasi takror so‘zga, 1tasi taqlidiy so‘zga tegishlidir.

– او [aw] bog‘lovchi-infiksi nafaqat bir-biriga ekvivalent bo‘lgan so‘zlarni, balki bir-biriga zid bo‘lgan so‘zlarni ham biriktirib kopulyativ yasay olishi aniqlandi.

– shuningdek, او [aw] bog‘lovchi-infiksi antonim so‘zlarni biriktirish bilan cheklanmasdan, bir komponentni takrorlanishida bog‘lovchi vosita sifatida ham ishtirok etishi kuzatildi: (نوره او نوره).

– taqlidiy so‘zlarni o‘zaro bir-biriga bog‘lashda ham او [aw] bog‘lovchi-infiksi qo‘llana olishi aniqlandi: (درنگه درنگه او درنگه درنگه ).

## ADABIYOTLAR


1. Калинина З. М. Очерки лексикологии современного пушту. –Москва, 1972. − С.67.
2. ГрюнбергА.Л.Очерк грамматики афганского языка (пашто).–Ленинград, 1987. − С.54-55.
3. Сикоев Р.Р. Парные слова в современном литературном пушту и их роль в словообразовании // Индийская и иранская филология. Вопросы грамматики. 1976, с. 192
4. М.Г. Асланов., Пушту-русский словарь, М., 1985. С-498.
5. Сикоев Р.Р. Именное словообразование в современном литературном пушту. –Москва, 1967.
6. М.Г. Асланов, Рассказы и очерки на восточно-афганском языке (пахто), М., 1948, –С.123.
7. Boyle A.D. Descriptive grammar of Pashto and its dialects. – Germany, 2014. P-137.
8. Raverti H.G. Grammar of the Pukhto, Pushto or language of the Afghans. −Calcutta, 1855.
9. Inomxo‘jayev R. Pashto an intermediate Textbook. − USA: GeorgetownUniversityPress, 2015.
10. Penzl, Herbert. A grammar of Pashto: A descriptive study of the dialect of Kandahar, Afghanistan. Washington, DC: American Council of Learned Societies. 1955.
11. Abbi, Anvita. ”Reduplicative Structures: A Phenomenon of the South Asian Linguistic Area” Oceanic Linguistics Special Publications, No. 20, pp. 159-171. Honolulu: University of Hawai’i Press, 1985.
12. MotiurRahman, Ph.D. A Linguistic Approach to Comprehensive Study of Compound Words. Saudi Arabia. 2012. P357-362.
13. Tegey H., Robson B. A reference grammar of Pashto. –Washington, 1996.
14. AzamiDawood. Learning Pashto. The Ohio State University, –Columbus, 2009.
15. Inomkhojayev R. Pashto an intermediate Textbook. Georgetown University Press, USA, 2016.– P.73.
16. ص. رښتين. پښتو ګرامر. پيښور.، ۱۹۹۴. ص- ۷۱
17. .ص. رشتين. د پښتو اشتقاقونه او ترکيبونه. کابل،۲۰۰۴. ص- ۱۴۰
18. صديق الله رشتين، ژب ښودنه، جوزا،۱۳۴۱. ص- ۲۷۲
19. .اکبر بری. د سپورمی سرتګه، کابل، ۲۰۰۴م کال. ص- ۴۳
20. .غوث خيبری. پرديس. افغانستان.۱۹۸۷م کال
21. .شفق ستانيزی. جونګړه او مانی. افغانستان، ۱۹۸۵ م کال
22. ليف تولستوی.، ژباړن: دوکتور لطيف بهاند. ”جګړه او سوله“ څلورم ټوک، مسکو. ۲۰۱۴ م کال.
23. زرين انځور. د صدر خوشحال خان خټک ژوند او آثار. – پيښور،۱۹۹۶. ص- ۱۰۳.
24. .ژوند ته وګوره، ژوند څه دی؟. کابل.۱۳۹۵. ص۸-.لعل پاچا ازمون
25. .ځيړنمل ژواک. پرونی هنداره، کابل، ۱۳۵۷م کال. ص- ۱۶
26. .صديق الله رشتين، پښتو قيصی.ص- ۲۹
27. .سيد مير مهدی شاه مهدی، د بودی ټال، پيښاور، ۱۹۵۸ ع.۸۱ - ص
28. https://www.pashtowraza/posts/689441714576673
29. https://kabull.com
30. https://www.bbc.com/pashto/world/2015/03/150324


## REFERENCES:


1. Kalinina Z. M. (1972) Ocherki leksikologii sovremennogo pushtu. –Moskva, 1972. − S.67. (In Russ.).
2. Gryunberg A.L. (1987) Ocherk grammatiki afganskogo yazika (pashto). –Leningrad, 1987. − S.54-55. (In Russ.).
3. Sikoev R.R. (1976) Parnie slova v sovremennom literaturnom pushtu i ix rol v slovoobrazovanii // Indiyskaya i iranskayz filologiya. Voprosi grammatiki. 1976, s. 192. (In Russ.).
4. Aslanov M.G. (1985) Pushtu-russkiy slovar’, M., 1985. C-498. (In Russ.).
5. Sikoev R.R. Imennoe slovoobrazovanie v sovremennom literaturnom pushtu. –Moskva, 1967. (In Russ.).
6. Aslanov M.G. (1948) Rasskazi i ocherki na vostochno-afganskom yazike (pahto), M., 1948, –S.123. (In Russ.).
7. Boyle A.D. (2014) Descriptive grammar of Pashto and its dialects. – Germany, 2014. P-137. (In Eng.).
8. Raverti H.G. (1855) Grammar of the Pukhto, Pushto or language of the Afghans. −Calcutta, 1855. (In Eng.).
9. Inomxo‘jayev R. (2015) Pashto an intermediate Textbook. − USA: Georgetown University Press, 2015. (In Eng.).
10. Penzl, Herbert. (1955) A grammar of Pashto: A descriptive study of the dialect of Kandahar, Afghanistan. Washington, DC: American Council of Learned Societies. 1955. (In Eng.).
11. Abbi, Anvita. (1985) ”Reduplicative Structures: A Phenomenon of the South Asian Linguistic Area” Oceanic Linguistics Special Publications, No. 20, pp. 159-171. Honolulu: University of Hawai’i Press, 1985. (In Eng.).
12. Motiur Rahman, Ph.D. (2012) A Linguistic Approach to Comprehensive Study of Compound Words. Saudi Arabia. 2012. P357-362. (In Eng.).
13. Tegey H., Robson B. (1996) A reference grammar of Pashto. –Washington, 1996. (In Eng.).

14. Azami Dawood. (2009) Learning Pashto. The Ohio State University, –Columbus, 2009. (In Eng.).
15. Inomkhojayev R. (2016) Pashto an intermediate Textbook. Georgetown University Press, USA, 2016.– P.73. (In Eng.).
16. S.Rishtin. (1994) Pashto Grammar. Peshowar., 1994. s-71. (In Pashto)
17. S.Rishtin. (2004) De pashto ishtiqaquna aw tarkibuna. Kabul., 2004. s-140. (In Pashto).
18. S.Rishtin. (1341) Jeb shodena, 1341. s-272. (In Pashto).
19. Akbar Baray. (2004) De spujmey sterga, Kabul, 2004. s-43. (In Pashto).
20. Gaws Khaybari. (1987) Pardes. Afghanistan. 1987. (In Pashto).
21. Shafaq Stanezay. (1975) Jongara aw maney. Afghanistan.1975. (In Pashto).
22. Latif Bahand. (2014) Jagra aw sula. 4 tok. Moscow. 2014. (In Pashto).
23. Zarin Andzur. (1996) De Sadr Khushkhalxan Xatak jwand aw asar. Peshawar.1996. s-103. (In Pashto).
24. Lal Pacha Azmun. (1395) Jwand ta wugora, jwand ce dey?. Kabul.1395. (In Pashto).
25. Dzernmal Jwak. (1357) Paruney hindora., Kabul, 1357. s- 16. (In Pashto).
26. Sidiqullo Rishtin. Pashto qisse., s-29. (In Pashto).
27. Said Mir Mahdi. (1958) De budey tal., Peshowar. 1958. s-81. (In Pashto).
28. https://www.pashtowraza/posts/689441714576673
29. https://kabull.com
30. https://www.bbc.com/pashto/world/2015/03/150324